

Kontra Miklós: Felelős nyelvészet
Gondolat Kiadó, Budapest, 2019. 264 o.

Nem egyszerű feladvány röviden megfogalmazni, mi is egy nyelvész feladata. Maga a nyelvészet is sokkalta szerteágazóbb tudomány, sem-hogy elegendő legyen azt néhány címszóra redukálni. Ám mivel a nyelv mindenkié, s a nyelvi ügyek mindenki ügyei, ezért valójában kicsit mindenki ért a nyelvhez és a nyelvészethez. Akkor tulajdonképpen mi szükség is van egyáltalán a nyelvészekre vagy a nyelv vizsgálatára?

Pénzben, anyagi javakban és emberéletekben is kifejezhető lehet az a társadalmi haszon, amit a nyelvészek hozhatnak. De valóban hasznosulnak-e a nyelvtudományban (vagy bármely tudományágban) született kutatási eredmények? Mi a tudományos kutatás célja a társadalomban? Ezek a gondolatok nem csupán költői kérdésként vetülnek papírra Kontra Miklós *Felelős nyelvészet* című könyvében.

A kötet szerzője által is idézett Szilágyi N. Sándortól¹ származnak a következő sorok:

„Szerbia fölött lelőttek egy NATO-repülőgépet, ami 40 millió dollárba került. Annak az árából a világ legjobb konfliktus-antropológiai intézetét lehetett volna létrehozni, annak a szakemberei előre megmondhatták volna, hogy Koszovóban, illetve Szerbiában és általában egy tág kontextusú kultúrában hogy fognak viselkedni az emberek, hogy fognak arra reagálni, ha ilyen módszerrel akarják őket rákényszeríteni valamire. Megmondhatták volna, hogy ebben a kultúrában senki sem fogja azt a szégyent elviselni, hogy engedjen egy ilyen fajta nyomásnak. A büszkeségük ezt el fogja utasítani, és nemhogy engednének, hanem még jobban be fognak keményíteni, annyira, hogy aztán már tárgyalni se igen lehet velük. Ezt egy jól felkészült antropológus előre meg tudta volna mondani. Csakhogy ehhez valakinek a vezérkarból eszébe kellene jusson, hogy kérdezzen meg egy antropológust. Viszont éppen ez az, ami nagyon nehezen tud eszébe jutni valakinek, aki azt hiszi, hogy ami náluk érvényes, az univerzálisan érvényes.”

William Labov *Objectivity and commitment in linguistic Science: The case of the Black English trial in Ann Arbor* című, 1982-ben megjelent

¹ Szilágyi, N. Sándor 2003. Mi egy más: Közéleti írások. Kalota Könyvkiadó, Kolozsvár.

tanulmánya óta a nyelv és társadalom viszonyát kutató nyelvészek körében nem kérdéses, hogy kutatásaink eredményeit a társadalom javára kell és szükséges fordítanunk.² Kontra könyvének bevezetőjében Takács-Sántha András³ idézi, aki szerint a tudományos sikert hajlamosak vagyunk a publikációk számával és az impakt faktoralal mérni. Ám ha a sikert úgy definiáljuk, hogy hozzájárulunk-e a társadalmi problémák rendezéséhez, már más a helyzet. Ugyanakkor beszélhetünk-e „sikeres” kutatásokról abban az esetben, ha azok eredményei parlagon hevernek, ha a nagyívű kutatásokkal alátámasztott tervek végül nem valósulnak meg, ha a döntéshozók nemes egyszerűséggel figyelmen kívül hagyják az adatokkal szilárdan alátámasztható tényeket?

A kötet fejezetei öt különböző témakörben boncolgatnak nagyon is aktuális problémákat: oktatás, nyelvi diszkrimináció, nyelvpolitika, nyelvészet és adatok, kétnyelvűség. Bár a szerző javarészt korábban megjelent írásokat közöl újra, azokat egy-egy kiegészítéssel aktualizálja. A könyv nem egyszerű tanulmánykötet: található benne konferencia-előadás, recenzió, glossza is. Ami azonban minden írásban közös, hogy valamilyen formában mindegyik érinti a nyelvészet és felelősség témakörét. Kontra Miklós jelen kötet keretein belül nem első ízben szól a nyelvészek társadalomban betöltött szerepéről. *Közérdekű nyelvészet* (Osiris Kiadó, Budapest, 1999) és *Hasznos nyelvészet* (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2010) című könyveiben szintén ezt a témakört boncolgatja, más-más megvilágításban.

Az első fejezet az oktatás tematikáját járja körbe. Ezen írásokat végigolvasva egy központi fogalom ragadja meg az olvasó figyelmét, mely újra és újra visszatér valamilyen formában: a nyelvi (pontosabban oktatási nyelvi) genocídium. Szó esik az alámerítő oktatás problematikájáról, mely Tove Skutnabb-Kangas és Robert Dunbar⁴ idézve „A vilá-

² Labov, William 1982. Objectivity and commitment in linguistic Science: The case of the Black English trial in Ann Arbor. *Language in Society* 11: 165–201.

³ Takács-Sántha, András 2017. Egy védelmező tudomány szükségessége az ökológiai válság fényében. Előadás a „Saját sorsunk – A jövő önmenedzselése” című MTA-SYLLFF konferencián, Budapest, 2017. szeptember 8.

⁴ Skutnabb-Kangas, Tove – Dunbar, Robert 2010. Indigenous Children’s Education as Linguistic Genocide and a Crime Against Humanity? A Global View. *Gáldu Čála – Journal of Indigenous Peoples Rights* No. 1/2010.

gon jelenleg a leggyakoribb – és egyben legveszélyesebb – kisebbségi oktatási módszer”. A szerző hangsúlyozza, hogy a világ számos pontján találkozhatunk efféle oktatási programokkal, ám példái nagyon is testközelbe hozzák a kisebbségi oktatás eme sok tekintetben diszkriminatív formáját. Az őshonos kisebbségi nyelvekről szóló vitákban ugyanis az érintettek sokszor nem kapnak szót. Elhamarkodott volna azonban valamilyen univerzális megoldás keresésébe kezdeni: az asszimiláció, a nyelvcsere folyamata, s úgy általában a kisebbségek (legyen szó történetesen a kisebbségi magyarokról) sorskérdései közösségenként eltérők lehetnek. Érdemes volna tehát a döntéshozóknak ezeket a kérdéseket alaposan górcső alá venni, mintsem megelégedjenek a madártávlatból való szemlélődéssel.

Kontra azonban nem csak az oktatás szempontjából kívánja megközeleltíteni a nyelvi genocídium és a lingvicizmus égető problémáit, ugyanis a negatív nyelvi diszkrimináció nem csak a kisebbségben élő magyarokat érintheti. Ha a standard nyelv hegemoniájáról vagy a „helyes” és „helytelen” magyar nyelv kérdéséről van szó, „magyar magyarnak farkasa” országhatárokon innen és túl. A szerző élesen bírálja a nyelvi alapú, diszkriminatív társadalmi stigmákat, felhívja a figyelmet a hatékony ismeretterjesztésre, a tudomány és a babonaságok éles elválasztására.

A nyelv a hatalom gyakorlásának kézenfekvő eszköze, s a politikai elit által gyakran használt metódusa. Nyelvünk szerepe messzemenően túlmutat a puszta információ-átadáson. Mert bizony a reklámok, a hirdetések, de a közvélemény-kutatások és a népszavazások is nyelvi cselekménynek számítanak, ahol egyetlen megfogalmazás sem hangzik el véletlenül. S ezzel csak néhány példát említettünk. Kontra Miklós könyvét lapozva az olvasó újra és újra megbizonyosodhat arról, milyen könnyen megvezethetik, ha nem jár nyitott szemmel (s ez esetben nyitott füllel). A nyelv ugyanis a manipuláció tökéletes eszköze. A politikában, a médiában, a bennünket körülvevő világ bármely szegmensében. Nem szükséges bonyolult ideológiákra gondolni, a leghétköznapibb helyzetekben is fellelhetünk megbúvó tartalmakat. Elegendő, ha eszünkbe jut a sampon, amely a korpa AKÁR száz százalékát is eltávolítja. Akár száz, akár ötven vagy negyven. Akár nulla.

Nyelvhasználatunk meghatároz minket, legyen az a szó pozitív vagy negatív értelmében, s erre a szerző számos alkalommal felhívja a figyelmet a kötet lapjain. Egy nyelv használatának korlátozása, netán megtiltása sokkal „diszkrétebb” módja egy közösség létezésének ellehetleníté-

sére, mint a pénzbírság vagy a börtönbüntetés. Bizonyos szavak használata (vagy azok tiltása) mellett nyílt vagy mögöttes állásfoglalások bújnak meg, melyeknek nap mint nap, akarva vagy akaratlanul részeseivé válunk. Nyelvi kérdések még az utóbbi évtizedek Európájában is képesek voltak véres, emberéleteket követelő konfliktusokat kiváltani, annak ürügyévé válni.⁵

A szerzőt idézve: „A társadalmilag felelős nyelvészet nem dezinformál”. Ám a nyelvi kérdések megvitatásában, a konfliktusok rendezésében, a diszkrimináció megszüntetésében és megannyi, a társadalom egészét érintő fontos területen a nyelvészeknek, s magának a nyelvészetnek szintén felelős szerepe van. A könyv bevezetésében Kontra Miklós maga is hangsúlyozza, mennyire ritkán esik szó a nyelvészek felelősségéről, többek között ebben is megmutatkozik a kötet hiánypótló mivolta. Izgalmas, gondolatébresztő olvasmány, mely nemcsak tanárok, egyetemi hallgatók, a nyelvészet iránt érdeklődők számára lehet érdekes, hanem mindazoknak, akik napjaink fontos, aktuális, nyelvészeti vonatkozású kérdéseiről kívánnak alaposabb ismereteket szerezni.

MÁTÉ RÉKA

Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont
(Beregszász)

⁵ Cserniczkó, István 2015. A nyelvpolitika mint a fegyveres konfliktus (egyik) ürügye Ukrajnában. *Hungarológiai Közlemények* 1: 1–14.